

Firidun Şuşinski

**Azərbaycan xalq musiqiçiləri**

Bakı, Yazıçı, 1985

rus müğənnisi Fyodor Şalyanin, sonra isə L. Sobinov, N. N. və M. İ. Fiqner (ər-  
arvad) səslərini qrammafon vallarına yazdırırlar.

İngiltərənin «Qrammafon» səhmdarlar cəmiyyəti 1902-ci ildə Rusiyada ilk dəfə qrammafon valları fabriki açır. Həmin cəmiyyətin Varşava, Rıqa, Peterburq, Moskva, Kiyev və Tiflis şəhərlərində baş idarələri yaradılır.

Nəhayət, 1906-cı ildə «Qrammafon» cəmiyyətinin Rıqa şəhərindəki şöbəsi məşhur Qafqaz müğənnilərinin səslərini vallara köçürmək üçün onları Rıqaya dəvət edir. Şərq tarixində ilk dəfə səsini qrammafon valına yazdıran Cabbar Qaryağdı oğlu olmuşdur. Bu ilk vallar birüzlü, kiçik həcmli olmaqla diskinin diametri 200 mm idi. Cabbar Qaryağdı oğlundan sonra Şəkili Ələsgər, Seyid Mirbabayev, tarzən Mərdi Canibəyov, kamançaçı Avanes qrammafon valına çalib-oxumuşlar.

1907-ci ildə Fransanın «Pats» qardaşları şirkəti Rusiyada qrammafon vallarını buraxmaq üçün fabrik açmışdı\*. «Pate» qardaşları şirkətinin buraxdığı valların diametri əvvəllər 6 sm, sonralar isə 12, 15 və 18 sm, daha sonralar isə, hətta 50 sm-ə çatmışdır. Bu vallar da əvvəllər birüzlü olmaqla, ortadan kənara oxunurdu. Bu vallar özü də iynə ilə yox, almaz ilə oxunardı. «Pate» firması Qafqaz müğənnilərindən yenə də ilk dəfə Cabbar Qaryağdı oğlunu və məşhur İran müğənnisi Qəmər-Mülük xanımı dəvət etmişdi. Bunlardan sonra Keçəçi oğlu Məhəmməd, Məşədi Məmməd Fərzəliyev, Davud Səfiyarov həmin şirkətin firmalarında səslərini vala yazdırmışlar. Bütün bu müğənniləri tarda Qurban Pirimov, kamançada Saşa Oqanezaşvili müşayiət etmişdi. O zaman xırda valın qiyməti qızıl pul ilə 1 manat 30 qəpik, iri valın qiyməti isə 3 manat 50 qəpik idi.

1910-cu ildə İngiltərənin «Qrammafon» cəmiyyəti bir qrup Qafqaz musiqiçilərini Rıqa şəhərinə dəvət edib onların səslərini vala köçürür. Artıq bu dövrdə qrammafon valları ikiüzlü buraxılırdı. O zaman Azərbaycan musiqiçilərindən Malıbəyli Həmid və Əsgər qardaşları, Məcid Behbudov, Seyid Mirbabayev, Kərbəlayı Lətif Əliyev və başqaları çalib-oxumuşlar.

1912-ci ildə isə Almaniyanın «Sport-Rekord» aksioner şirkəti Cabbar Qaryağdı oğlunu, Keçəçi oğlu Məhəmmədi, Məşədi Məmməd Fərzəliyevi, Davud Səfiyarovu, Qurban Pirimovu və Saşa Oqanezaşvilini Varşava şəhərinə dəvət etmişdi. «Sport-Rekord» şirkəti qrammafon vallarına yazılmağa dəvət olunan musiqiçilərin vallarının kataloqunu ayrıca kitabça şəklində minlərcə tirajla çap etdirib bütün Rusiya ərazisində, hətta Şərq ölkələrində yaymışdı. Kitabçada musiqiçilərin şəkli, adı, fəsiləsi, doğulduğu yer, repertuarı və valların nömrələri göstərilmişdir. Şirkətin buraxdığı bütün kataloq-kitabçalarda ən əvvəl Cabbarın foto-şəkli verilmiş və şəklın altında yazılmışdı: «Cənab Cabbar Qaryağdı oğlu (məşhur tenor - Şuşalı)». Kitabçanın üstündə isə şirkətin emblemi, emblemin

---

\* Pate - Fransalı iki qardaşın fəsiləsidir. Valları oxutmaq üçün kəşf etdikləri aparata onların şərəfinə «patefon» adı verilmişdi - müəllif.

## Kərbəlayı Lətif



AZƏRBAYCAN musiqiçiləri arasında adı hörmətlə yad edilən məşhur qarmonçalan Kərbəlayı Lətif əlli il Azərbaycan milli mədəniyyətinin inkişafına xidmət etmişdir.

Lətif Hüseyn oğlu 1876-cı ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Onun atası Hüseyn kişi çəkməçiliklə məşğul idi. Lakin həvəskar musiqiçi kimi tanınmışdı. Hüseyn kişinin iki oğlu vardı. Məhəmməd və Lətif. Onlar ataları Hüseyn kişinin çəkməçilik sənətini öyrənməklə bərabər musiqiyə xüsusi həvəs göstərirdilər. Lətif atasından qarmon çalmağa öyrəndikdən sonra gözəl səsi olan böyük qardaşı Məhəmmədlə birlikdə məhəllə şənliklərində və ayrı-ayrı ailə məclislərində çıxış etməyə başlayır. Az keçmir ki, böyük qardaş Çəkməçi Məhəmməd adı ilə Qarabağın məşhur xanəndələrindən biri olur. O, uzun illər Məşədi Zeynal Bala Məlikov kimi virtuoz tarzənlərlə Qarabağ, Gəncə və Tiflis məclislərində istedadlı bir xanənda kimi çalıb-çağırır. Şübhəsiz ki, Lətifin musiqi sənətinə dərinə yiyələnməsində böyük qardaşı Məhəmmədin də ciddi təsiri olmuşdur.

Kərbəlayı Lətif uzun illər Qarabağ məclislərində qardaşı Məhəmmədi, Malibəyli Cümşüdü, Keçəçi oğlunu, Pəsxan Cəlili və Qəssab Abışı qarmonu ilə müşayiət etmiş, xalq arasında «Şirin barmaqlar» adı ilə şöhrət qazanmışdı.

1914-cü ildə bütün Qafqaz ölkəsində usta qarmonçalan kimi məşhur olan K. Lətif «Ekstrafon» aksioner cəmiyyəti tərəfindən Kiyev şəhərinə dəvət edilmişdir. O, burada «Şur», «Orta mahur», «Rast», «Bayatı-Qacar», «Çoban-bayatı»sı, «Segah» və s. muğamları, «Qızılgül», «Turac», «Vağzal» kimi bir çox oyun havasını qarmonda ifa edib vala yazdırmışdır.

Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Kərbəlayı Lətif Şuşada açılan musiqi məktəbində gənc nəslin təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olmağa başlayır.

Qarmonçu Lətif 1922-ci ildə İran, İraq və Ərəbistan ölkələrinə səyahətə çıxır. O, klassik Şərq musiqisi ilə yaxından tanış olmaq imkanı əldə edir. O, xarici səfərdən öz doğma vətəninə qayıdıandan sonra öz bilik və təcrübəsini xalqın xidmətinə vermişdir. Kərbəlayı Lətif Azərbaycanda, hətta Zaqafqaziyanın bir çox şəhər və kəndlərində klassik muğamları müvəffəqiyyətlə ifa edərək dinləyicilərin dərin rəğbətini qazanmışdı.

Kərbəlayı Lətif istedadlı bir musiqiçi kimi Şuşa, Ağdam, Bərdə dram teatrlarında uzun illər fəaliyyət göstərmiş, respublika olimpiadalarında dəfələrlə mükafata layiq görülmüşdür. O, 1935-ci ilin dekabr ayında Bakıda, Azərbaycan Şura Cümhuriyyətinin XV illiyi münasibəti ilə keçirilən 1-ci bədii özfəaliyyət olimpiadasında iki qarmonda «Bayatı-Qacar» və «Segah» muğamlarını məharətlə

çalaraq birinci yeri tutmuşdu. «Kommunist» qəzeti bu münasibətlə Lətif Əliyevin şəklini vermiş, onun haqqında səmimi sözlər yazmışdır.<sup>210</sup>

1939-cu ilin oktyabr ayında SSRİ Xalq Komissarları Soveti nəzdində olan İncəsənət İşləri İdarəsinin qərarına görə Moskvada xalq musiqi alətlərində çalanların Ümumittifaq baxışı keçirildi. Bu baxışda həm professional, həm də həvəskar musiqiçilər iştirak edirdilər. Kərbəlayı Lətif Ümumittifaq baxışında milli musiqi havalarını böyük ustalıqla ifa edib tərifnaməyə layiq görülmüşdü.

O, saysız-hesabsız el nəğmələrinin mahir bilicilərindən biri idi. Lətif istər milli oyun havalarını, istərsə də mahnılarını əzbərdən bilir, bunların hər birini ayrı-ayrılıqda məharətlə çalırdı. Təsadüfi deyildir ki, məşhur sovet bəstəkarı R. Qlier «Şahsənəm» operası üzərində işlərkən Qarabağa getmiş və orada Kərbəlayı Lətifin ifasında otuzə yaxın el mahnısı nümunəsini öyrənmiş və yazıb götürmüşdür. Görkəmli bəstəkar Əfrasiyab Bədəlbəyli isə 1936-cı ildə «Qız qalası» baletini yazarkən, məşhur rəqqasə Qəmər Almaszadə ilə birlikdə Şuşa şəhərinə - Kərbəlayı Lətifin yanına gedir. Kərbəlayı Lətif onlara Şuşanın məşhur rəqqasələrinin oyun texnikası, milli oyun havaları haqqında ətraflı məlumat verir.

Kərbəlayı Lətif öz sənətinin vurğunu idi. Məhz ona görə də öz bilik və təcrübəsini heç kəsdən əsirgəməzdi. Bu sadə, xeyirxah və nəcib insan hər kimdə musiqiyə həvəs, meyl görürdüsə, ona qayğıkeş bir müəllim kimi kömək edər, öz sənətinin sirrini ondan əsirgəməzdi.

Ustad qarmonçu Kərbəlayı Lətif 1944-cü ilin dekabr ayının 6-da Bərdə şəhərində vəfat etmişdir.

## Segah İslam



AZƏRBAYCANIN xalq şairi Səməd Vurğun vaxtı ilə demişdir: «Mən İslama kamil oxuyan kimi baxıram. O, «Yetim segah»ı elə oxuyur ki, bütün məclisi əlinə alır. İslamın yaxşı cəhəti odur ki, onun «Segah»larında Azərbaycan ruhu daha çoxdur».

Doğrudan da belədir. İslam Abdullayev həqiqi sənətkar idi. O, Azərbaycan vokal sənətinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınır.

İslam Əbdül oğlu Abdullayev 1876-cı ilin dekabrında Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. O, ilk təhsilini də burada - şəhər məktəbində almışdır. Məktəb illəri İslamda musiqiyə coşğun həvəs oyatmışdır. Bunu atası Əbdül kişi hiss etsə də oğluna musiqi müəllimi tutmaq imkanı yox idi. Bir təsadüf İslamı musiqi aləminə gətirib çıxartdı. Sonralar İslam Abdullayev özü şair Nəvvabın «Xanəndələr

<sup>210</sup> Bax: «Kommunist» qəzeti, 29 dekabr 1935-ci il, № 293.